

BİOLOGİYA ELMLƏRİ VƏ AQRAR ELMLƏR
BIOLOGICAL SCIENCES AND AGRARIAN SCIENCES

DOI: <https://doi.org/10.36719/2707-1146/28/14-26>

Daşqın Şahbaz oğlu Qənbərov
Naxçıvan Dövlət Universiteti
biologiya elmləri doktoru
qenberov71@mail.ru

NAXÇIVAN DÖVLƏT UNIVERSİTETİ ŞƏHƏRCİYİ ƏRAZİ FLORASINDA
YAYILAN NÖVLƏRİN BİOEKOLOJİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Xülasə

Məqalədə Naxçıvan Dövlət Universiteti şəhərciyi ərazi florasında yayılan növlər haqqında məlumat verilir. Aparılan tədqiqatlar zamanı müəyyən edilmişdir ki, Naxçıvan Dövlət Universiteti şəhərciyi ərazisində yayılan bitkilər 25 fəsilənin 63 cinsinə aid 74 növlə təmsil olunur. Tədqiq olunan bəzi növlərin bioekoloji xüsusiyyətləri, ekoloji qrupları və coğrafi areal sinifləri öyrənilmişdir.

Həmçinin, tədqiq edilən növlərin Azərbaycanın digər botaniki-coğrafi rayonlarda və ümumi yayılması haqqında məlumatlar verilir.

Açar sözlər: *fəsilə, cins, vöv, bioekoloji xüsusiyyətləri, ekoloji qrupları, coğrafi areal sinifləri*

Dashgin Shahbaz Ganbarov
Nakhchivan State University
doctor of biological sciences
qenberov71@mail.ru

Bioecological features of species spread in areal flora of
Nakhchivan State Univesity campus

Abstract

The article provides information about the species spread in the areal flora of Nakhchivan State University campus. During the research, it was determined that the plants spread in the territory of Nakhchivan State University campus are represented with 74 species belonging to 63 genera of 25 families. Bioecological features, ecological groups and geographical areal classes of some researched species have been studied.

Also information is given about studied species in other botanical-geographical regions of Azerbaijan and their total spread.

Keywords: *family, genus, species, bioecological features, ecological groups, geographical areal classes*

Giriş

Müasir dövrdə dünyanın bitkilər aləminin genofondunun qorunması bəşəriyyətin inkişafının müasir mərhələsinin prioritet istiqamətlərindən biridir. Hazırda təbii ehtiyatların aktiv və intensiv istifadəsi şəraitində bitki örtüyü sahəsində əhəmiyyətli azalmalar müşahidə olunur. Bu proseslər qlobal ekoloji dəyişikliklərin, aktiv antropogen təsirlərin və bitki ehtiyatlarından səmərəsiz istifadənin nəticəsində baş verir. Son dövrlər dünyada ekoloji vəziyyətin mürəkkəbləşməsi ilə əlaqədar olaraq şəhər və qəsəbələrin yaşıllaşdırılmasına daha böyük əhəmiyyət verilir. Bununla birlikdə, avtomobil nəqliyyatının bolluğu və digər antropogen faktorların təsiri sayəsində şəhərlərin və qəsəbələrin ekoloji mühiti bitkilər üçün kifayət qədər aqresivləşmişdir. Bu, şəhər mühitində

yayılmış bitkilərin yalnız iqlim faktorlarına deyil, həm də dərin elmi-tədqiqat tələb edən antropogen mənşəli faktorlara daha davamlı olan növlərin seçilərək əkilməsini şərtləndirir (Abutalıbov, Hacıyev, İsayev, Səfərov, Xəlilov, 1975: 213-219; Əsgərov, 2011: 202; Nəbiyeva, 2010: 240).

Tədqiqatın materialı və metodikası

Tədqiqatlar 2021-ci ildən başlayaraq Naxçıvan Dövlət Universiteti şəhərçiyi ərazisində aparılmışdır. Tədqiqat materialı kimi Universitet şəhərçiyi ərazisində yayılan bitki növləri olmuşdur. Mütəmadi olaraq tədqiq olunan ərazidə fenoloji müşahidələr aparılaraq növlərin yayıldığı yaşayış məskənlərinin təbii şəraiti öyrənilmişdir. Tədqiqat dövründə Naxçıvan Dövlət Universiteti şəhərçiyini əhatə edən ərazilərdə mütəmadi ekspedisiya marşrutları həyata keçirilmiş, ərazilərdən toplanan herbari nümunələri toplanaraq təyin olunaraq Biologiya kafedrasının herbari fonduna verilmişdir. Fenoloji müşahidələr aparılaraq tədqiq olunan ərazidə növlərin yayıldığı ərazilərin təbii şəraiti və fitosenozlar eksperimental üsullarla öyrənilmişdir. Tədqiqatda biomorfoloji, ekoloji, taksonomik, floristik-sistematik, fitosenoloji üsullardan istifadə olunmuşdur. Müxtəlif marşrutlar üzrə təşkil ediləcək ekspedisiyalarla ətraflı tədqiqat üçün seçilmiş növlərin populyasiyaları müəyyənləşdirilərək, onların müfəssəl deskriptor məlumatları qeydiyyatı alınmışdır. Növlərin təyin edilməsində Флора СССР (Flora SSR, 1934-1967: 918), А.А.Гроссгеймин Флора Кавказа (Grossheym, 1952: 455), Флора Азербайджана (Flora Azerbaijan, 1950-1961: 575), digər çox saylı təyinedicilərdən, L.İ.Prilipkonun (Prilipko, 1939: 196), S.K.Çerepanovun (Çerepanov, 1995: 990), T.H.Talıbov və Ə.Ş.İbrahimovun əsərlərindən (Talıbov, 2003: 63; İbrahimov, 1993: 23) istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın müzakirəsi və nəticələri

Aparılan tədqiqatlar zamanı Naxçıvan Dövlət Universiteti şəhərçiyi ərazisində yayılan bitkilər 25 fəsilənin 63 cinsinə aid 74 növlə təmsil olunur. Tədqiq olunan bəzi növlərin bioekoloji xüsusiyyətləri, ekoloji qrupları və coğrafi areal sinifləri öyrənilmişdir (Qənbərov, Məmmədova, 2022: 18-23; Ganbarov, Babayeva, Mammadova, 2021: 48-50).

Üçsütuncuqlu danaqıran - *Merendera trigyna* (Stev. ex Adams) Stapf. Soğanağın qını kobud, dərivari və qara rəngdədir. Yarpaqları uzunsov neştərvaridir. Çiçəkləmə zamanı yarpaqlar uzanaraq çiçəkdən uzun olur. Çiçəklər əsasən bənövşəyi, bəzən ağ olur. Dırnaqcıq 2-3 dəfə büküşdən qısadır.



Şəkil 1. *Merendera trigyna*

Universitet şəhərçiyinin futbol meydançasının ətrafında rast gəlinir. Ç. və m. IV-VII. Mezofit. Coğrafi tipi: Ön Asiya. Yayılması: BQ, KQ, Kür-Araz düzənliyi, Naxçıvan dağlıq. Ümumi yayılması: Şimali İran, Kiçik Asiya (Hacıyev, Prilipko, 1981: 101-116).

Siçan ərpaşı - *Hordeum murinum* L. Hündürlüyü 15-30 sm, aşağısı dirsəkli gövdəyə malik, dəstə halında budaqlanan bitkidir. Yarpaqları dar xətti, çılpəq və ya bəzən tükcüklüdür. Sünbülü 4-7 sm, yan sünbülçüklər bir erkəkcikli çiçək daşıyır. Aşağı çiçək pulcuğu qılçıqlıdır. Magistratura Mərkəzinin ətrafında rast gəlinir. Yem bitkisidir. Ç. və m. V-VII. Kserofit. Coğrafi tipi: Aralıq dənizi-İran-Turan. Yayılması: Azərbaycan. Ümumi yayılması: Avropa, Balkan-Kiçik Asiya, Aralıq dənizi.



Şəkil 2. *Hordeum murinum*

Boş vələmir - *Avena fatua* L. Hündürlüyü 50-80 sm, yarpaqlarının əsasında kənarları kirpikcikli, aşağı yarpaqlarının qını tükcüklüdür. Süpürgəsi dağınıqdır. Sünbülçük 2-3 çiçəklidir. Alt çiçək pulcuğu 20 mm, ikidişcikli, arxası dirsəkli qılçıqlıdır. Magistratura Mərkəzinin ətrafında rast gəlinir. Ç. və m. VI-VII. Mezokserofit. Coğrafi tipi: Şərqi Paleoarktik. Yayılması: Alazan-Əyriçay, Naxçıvan dağlıq. Ümumi yayılması: Avropa, Amerika.

İrimeyvə stenotaeniya - *Stenotaenia macrocarpa* Freyn. & Sinth. Çoxillik bitki olub, gövdəsi şırımlı və tükcüklüdür. Yarpaqları ağımtıl tükcüklü və saplaqlıdır. Aşağıdakı yarpaqları sarımtıl, digərləri yaşılımtıl çəhrayı olub, qırmızı qınlıdır. Yarpaq ayası lələkvəri bölümlü və 3-5 cüt seqmentlidir. Çətir qeyri-bərabər 7-13 şüalı, ləçəkləri qırmızımtıldır. Təbiətsünaslıq və kənd təsərrüfatı fakültəsinin ərazisində rast gəlinir. Ç.və m. V-VI. Mezofit. Coğrafi tipi: Kiçik Asiya. Yayılması: Naxçıvan dağlıq.



Şəkil 3. *Stenotaenia macrocarpa*

Sürünən kəkrə - *Acroptilon repens* (L.) DC. Gövdəsi 20-50 sm hündürlüyündə, torpaq üzərindən budaqlanan bitkidir. Yarpaqları neştərvəri və ya xətti neştərvəri, alt yarpaqları lələkvəri

paylı və ya lələkvari bölümlüdür. Çiçəkləri alqırmızı və ya çəhrayıdır. Magistratura Mərkəzinin ətrafında və universitet şəhərciyinin yol kənarlarında rast gəlinir. Ç.və m. V, X-VI, XI. Kserofit. Coğrafi tipi: Məlum deyil. Yayılması: Naxçıvan dağlıq.

Pürən yovşan - *Artemisia scoparia* Waldst. & Kit. Hündürlüyü 30-70 sm, qırmızımtıl-bənövşəyi və ya qonur, aşağı yarpaqları iki-üçqat lələkvari parçalı, payları xətti-neştəvari, orta yarpaqları oturaq, sapvari-xətti paylıdır. Sarğı yarpaqcıqların kənarı pərdəli, kənar çiçəkləri 6 ədəd dişcikli, tacı dar borulu, ortadakılar 6 ədəd, erkək tac konusvaridir. Mərkəzinin ətrafında və universitet şəhərciyinin yol kənarlarında rast gəlinir. Ç. və m. VII,VIII-IX. Kserofit. Coğrafi. tipi: Məlum deyil. Yayılması: Kür düzənliyi., Alazan.-Əyriçay, Lənkəran, Naxçıvan dağlıq. Ümumi yayılması: Avropa, Kiçik Asiya, İran.

Sıx şeytanqanqalı - *Cardus adpressus* C.A.Mey. Hündürlüyü 20-60 sm, səbətə qədər dar qanadlı, kiçik tikanlı paylıdır. Yarpaqları uzunsov lələkvari bölümlü, seqmentləri çoxsaylı və kənarları qısa tikanlıdır. Səbət şarşəkillidir. Çiçəkləri bənövşəyi rəngdədir. Magistratura Mərkəzinin ətrafında rast gəlinir. Ç. və m. VI,VII-VII,VIII, Kserofit. Coğrafi tipi: Avropa. Yayılması: Naxçıvan dağlıq.

Adi çaqqal qanqalı - *Onopordum acanthium* L. Gövdəsi 50-100 sm və tikan qanadlıdır. Yarpaqları geniş uzunsov, kənarları tikanlıdır. Aşağı yarpaqları oyuqlu paylı, oyuqlu dişcikli və aşağı qaçandır. Sarğı yarpaqcıqları bizvari və tikanlıdır. Tacı qırmızıdır.



Şəkil 4. *Onopordum acanthium*

Magistratura Mərkəzinin ətrafında və Beynəlxalq münasibətlər və hüquq fakültəsinin sahəsində rast gəlinir Ç. və m. V,VII-VII,VIII. Kserofit. Coğrafi tipi: Məlum deyil. Yayılması: Bütün Azərbaycan. Ümumi yayılması: Bütün Avropa, İran.

Gürcü güləvəri - *Centaurea iberica* Trev.ex Spreng. Gövdəsi 40-60 sm hündürlüyündə, dağınıq budaqlı bitkidir. Kökətrafi yarpaqları saplaqlı, lilaşəkilli lələkvari bölümlü, orta yarpaqları oturaq, dərin lələkvari bölümlü, yuxarı yarpaqları isə tamdır. Səbəti tək və yumurtavaridir. Çiçəkləri çəhrayıdır. Magistratura Mərkəzinin ətrafında və Beynəlxalq münasibətlər və hüquq fakültəsinin sahəsində rast gəlinir Ç.və m. VI-IX. Mezokserofit. Coğrafi tipi: Şərqi Avropa-Qərbi Aralıq dənizi. Yayılması: Naxçıvan dağlıq.

Yaz xaçgülü - *Senecio vernalis* Waldst. & Kit. Hündürlüyü 15-70 sm, kökətrafi yarpaqları saplaqlı, kürəkşəkilli və ya uzunsov kürəkşəkillidir. Gövdə yarpaqları lələkvari, uzunsov burulmuş paycıqlıdır.



Şəkil 5. *Senecio vernalis*

Səbətlər qalxanvari süpürgə çiçək qrupunda toplanıbdır. Sarı çiçəkli bitkidir. Baytarlıq təbabəti kafedrasının, Memarlıq və Beynəlxalq münasibətlər və hüquq fakültəsinin və. s., kimi ərazilərində rast gəlinir. Ç. və m. IV, VII-V, IX. Mezokserofit. Coğrafi tipi: Avropa. Yayılması: Naxçıvan dağlıq.

Xətli təkəsaqqalı - *Scorzonera laciniata* L. Hündürlüyü 10-50 sm, incə şırımlı, yarpaqları göyümtül-yaşıl, kökətrafi və gövdə yarpaqları lələkvari parçalı və ya ikiqat lələkvari əsası geniş, yan seqmentləri aralı, xətti, neştərvəri, yuxarı seqmenti daha iri xətti və itiüclü, ön üst yarpaqları oturaq və xəttidir. Sarğı yarpaqcıqları tükcüklü, dilcik çiçəkləri bozumtul sarı, xarici kənarları azca qırmızımtıl, toxumun kəkili sarımtıldır. Baytarlıq təbabəti kafedrasının və Memarlıq fakültəsinin və. s., kimi ərazilərində rast gəlinir. Ç. və m. IV,VI-V,VII. Mezokserofit. Coğrafi tipi: Avropa. Yayılması: Bütün Azərbaycan. Ümumi yayılması: Bütün Avropa, Kiçik Asiya, İran.

Torvari yemlik - *Tragopogon reticulatus* Boiss. & Huet. Kök boğazı torvari lifli qına bürünüb, hündürlüyü 20-60 sm, kökətrafi yarpaqları çoxsaylı, xətti, gövdə yarpaqlarının əsası geniş, iti uclu, səbəti iri və çoxçiçəkli, çiçəkləri parlaq sarı olub, sarğı yarpaqcıqlarından uzundur. Sarğı yarpaqcıqları 8 ədəddir.

Baytarlıq təbabəti kafedrasının, Memarlıq və Beynəlxalq münasibətlər və hüquq, Tibb fakültələrinin və. s., kimi ərazilərində rast gəlinir. Ç. və m. V,VI-VI,VII. Mezofit. Coğrafi tipi: Qafqaz. Yayılması: BQ, KQ, Naxçıvan dağlıq. Ümumi yayılması: Türkmənistan, İran.



Şəkil 6. *Anchusa azurea*

İtaliya anxuzası – *Anchusa azurea* Mill. Çoxillik, gövdəsi 20-80 sm hündürlüyündə, gövdə və yarpaqları sərt tüklü bitkidir. Alt yarpaqları uzunsov yumurtavari və ya lansetvari üst yarpaqları lansetvaridir. Tac qırmızımtıl-göy və ya ağdır.

Magistratura Mərkəzinin, Memarlıq və Beynəlxalq münasibətlər və hüquq fakültəsinin və. s., kimi ərazilərində rast gəlinir. Ç. və m. V, VIII-VI, IX. Kserofit. Coğrafi tipi: Aralıq dənizi-İran-Turan. Yayılması: Bütün Azərbaycan. Ümumi yayılması: Balkan-Kiçik Asiya, Aralıq dənizi, İran.

Pambıqtük yemlik - *Tragopogon buphthalmoides* (DC.) Boiss. Gövdəsi 5-50 sm boyunda, pambıqvari yumşaq tüklü, bəzən budaqlanan bitkidir. Kökətrafi yarpaqları xətti, gövdə yarpaqları gödək və aydın damarlıdır. Səbət iridir. Çiçəkləri sarı rənglidir. Baytarlıq təbabəti kafedrasının, Memarlıq və Beynəlxalq münasibətlər və hüquq, Tibb fakültələrinin və. s., kimi ərazilərində rast gəlinir. Ç. və m. V-VIII. Kserofit. Coğrafi tipi: Kiçik Asiya. Yayılması: Naxçıvan dağlıq.

Sürtük asperuqo - *Asperugo procumbens* L. Birillik, 10-40 sm boyunda, çox budaqlı bitkidir. Yarpaqları uzunsov, tüklü və ucları sivridir. Alt yarpaqları saplaqlıdır. Damarlar sərt tüklüdür. Çiçəklər kiçik və oturaqdır. Tacı göy rənglidir. Əksər ərazilərdə, yol kənarlarında yayılmışdır. Ç. və m. IV-VII. Mezokserofit. Coğrafi tipi: Paleoarktik. Yayılması: Bütün Azərbaycan. Ümumi yayılması: Bütün Avropa, Kiçik Asiya.

Ellipsvari heliotropium - *Heliotropium ellipticum* Ledeb. Gövdəsi tükcüklü olduğundan bozuntuludur. Yarpaqları uzun saplaqlı, yumuravari və ya elliptik, alt tərəfi aydın damarlı və tükcüklü, əsası pəzşəkillidir. Çiçək qrupu (qıvrımı) çoxsaylı, ikicərgəli və bir tərəflidir. Kasacığın dişciyi uzunsov və ya yumurtavari. Tacı kiçik və ağdır. Baytarlıq təbabəti kafedrasının ətrafında, yol kənarında rast gəlinir. Ç. və m. V-VII. Kserofit. Coğrafi tipi: Aralıq dənizi-İran-Turan. Yayılması: Bütün Azərbaycan. Ümumi yayılması: Aralıq dənizi, Balkan-Kiçik Asiya, İran.

Şərq əyriçiçəyi - *Lycopsis orientalis* L. Gövdəsi 5-35 sm hündürlüyündədir. Aşağı yarpaqları uzunsov və ya tərs neştəvari və saplaqlı, digərləri oturaq, gövdə qucaqlayan və xətti-neştəvaridir. Tacı göy, tac borusu dizvari qatlıdır. Magistratura Mərkəzinin, Memarlıq və Beynəlxalq münasibətlər və hüquq fakültəsinin, Kitabxana və. s., kimi ərazilərində rast gəlinir. Ç. və m. IV, VI-VI, VII. Kserofit. Coğrafi tipi: Aralıq dənizi, İran-Turan. Yayılması: Bütün Azərbaycan. Ümumi yayılması: Aralıq dənizi, Kiçik Asiya, İran.

Gürcü süddüyəni - *Euphorbia iberica* Boiss. Çoxillik, uzunluğu 40-80 sm, yuxarıda budaqlanan bitkidir. Yarpaqları uzunsov, sivri, üst tərəfi parlaq və narin dişlidir. Çiçək qrupu çox şüalıdır. Sarğı yarpaqcıqları qısa yumurtavari, sarğıcıq yarpaqcıqları böyrəkvaridir. Qədəh zəngşəkillidir. Magistratura Mərkəzinin, Beynəlxalq münasibətlər və hüquq fakültəsinin və. s., kimi ərazilərində rast gəlinir. Ç. və m. V, VI-VI, VII, VIII. Kseromezofit. Coğrafi tipi: Qafqaz. Yayılması: BQ, KQ, Kür-Araz. Naxçıvan dağlıq. Ümumi yayılması: Kiçik Asiya, İran.

Şərq süddüyəni - *Euphorbia orientalis* L. Çoxillik, 50-80 sm uzunluqda, yuxarıda budaqlanan və bütün budaqları meyvə daşıyandır. Yarpaqları sərt, lansetvari və əsasən tam kənarlı, çiçək altlığı uzunsov neştəvari, örtük altı içə dairəvidir. Sarğı yarpaqcıqları uzunsov-neştəvari sarğıcıq yarpaqcıqları girdə-yumurtavari. Qədəh şarşəkillidir. Magistratura Mərkəzinin, Beynəlxalq münasibətlər və hüquq fakültəsinin ərazilərində rast gəlinir. Ç. və m. VI, VII-IX. Kseromezofit. Coğrafi tipi: Ön Asiya. Yayılması: Naxçıvan dağlıq. Ümumi yayılması: Kiçik Asiya, İran.

Tünd qonur nonneya - *Nonnea pulla* DC. Gövdəsi yarpaqlarla bərabər vəzili tükcüklü və uzun qılvari tükcüklüdür. Aşağı yarpaqları uzunsov-neştəvari, iti və saplaqlı, yuxarı yarpaqları neştəvari və ya yumurtavari-neştəvari və əsası gövdə qucaqlayandır. Kasacığ ortasına qədər parçalı, tacı qəhvəyi-bənövşəyidir.

Baytarlıq təbabəti, Magistratura Mərkəzinin, Beynəlxalq münasibətlər və hüquq fakültəsinin ərazilərində rast gəlinir. Ç. və m. IV, V-VI. Mezokserofit. Coğrafi tipi: Pont-Sarmat. Yayılması: Diabar, Naxçıvan dağlıq.

Kasalı çuğundurot - *Alyssum calycinum* L. Hündürlüyü 10-20 sm, aşağı yarpaqları tərs yumurtavari-uzunsov, orta yarpaqları tərs neştəvari, yuxarıdakılar oturaqdır. Ləçəkləri xətti, yuxarısı zəif oyuqlu solğun sarı, demək olar ki, ağdır. Buynuzcuq meyvə girdə, kənarları yastı və ulduzvari tükcüklüdür. Baytarlıq təbabəti, Magistratura Mərkəzinin, Beynəlxalq münasibətlər və hüquq fakültəsinin ərazilərində rast gəlinir. Ç. və m. IV, VI-V, VIII. Kserofit. Coğrafi tipi: Aralıq dənizi. Yayılması: BQ, KQ, Lənkəran, Naxçıvan dağlıq. Ümumi yayılması: Bütün Avropa, Suriya, İran.

Çöl kələmi - *Brassica campestris* L. Hündür- lüyü 60-70 sm olan, kökətrafi və aşağı yarpaqları lirasəkilli-lələkvəri bölümlü, gövdə yarpaqları gövdəni qucaqlayan geniş küt qulaqcıqlıdır. Ləçəkləri uzun dırnaqcıqlı və solğun sarıdır. Buynuz buruncuqludur. Universitet şəhərçiyi ərazisinin bir çox ərazilərində rast gəlinir. Ç. və m. VI-VII. Mezofit. Coğrafi tipi: Mərkəzi Asiya. Yayılması: BQ, Kür-Araz ovalığı, Alazan-Əyriçay, Naxçıvan dağlıq. Ümumi yayılması: Avropa, Qərbi Asiya.

Enliyarpaq yemlik - *Tragopogon latifolius* Boiss. Gövdəsi yoğun, 60 sm hündürlüyündə, aşağısı topasəkilli-yumşaq tükcüklü, yarpaqlı, yarpaqları geniş yumurtavari-uzunsov, birdən-birə dartılıb itilənmiş, əsası gövdə qucaqlayan, 8-12 damarlı, azca dalğalı, yuxarı yarpaqları neştərvəridir. Çiçək daşıyıcısı yoğunlaşmayıbdır. Sargı yarpaqcıqları 10-12 ədəd, geniş və neştərvəridir. Dildik çiçəkləri parlaq sarıdır. Baytarlıq təbabəti kafedrasının, Memarlıq və Beynəlxalq münasibətlər və hüquq fakültəsinin və s. kimi ərazilərində rast gəlinir. Ç. və m. V,VI-VI,VII. Mezofit. Coğrafi tipi: Kiçik Asiya. Yayılması: Naxçıvan dağlıq. Ümumi yayılması: Balkan-Kiçik Asiya

Sofiya dekuranı - *Descurainia sophia* (L.) Webb ex Prantl. Budaqlı gövdəsi 15-70 sm uzunluqdadır. Yarpaqları iki-üç qat lələkvəri bölünmüş, dar və ya sapvari paycıqlıdır. Salxımı çoxçiçəklidir. Ləçəkləri sarı və pazvaridir. Buynuz düz və incə olub, ucu azca əyridir. Universitet şəhərçiyi ərazisinin bir çox ərazilərində rast gəlinir. Ç. və m. V-VIII. Kseromezofit. Coğrafi tipi: Paleoarktik. Yayılması: Bütün Azərb. Ümumi yayılması: Avropa, Hindistan, Tibet, Çin, Monqolistan.

Şərq konringiası - *Conringia orientalis* (L.) Dumort. Gövdəsi 20-70 sm hündürlüyündə, göy bitkidir. Yarpaqları gövdəni qucaqlayan, uzunsov-elliptikdir. Ləçəkləri solğun sarı və damarsızdır. Buynuz 4 tilli, hər tayı güclü damarlıdır. Magistratura Mərkəzinin, Beynəlxalq münasibətlər və hüquq fakültəsinin ərazilərində rast gəlinir. Ç. və m. V-VII. Mezokserofit. Coğrafi tipi: Aralıq dənizi-İran-Turan. Yayılması: BQ, KQ, Naxçıvan düzənlik, dağlıq. Ümumi yayılması: Kiçik Asiya, İran.



Şəkil 7. *Conringia orientalis*

İrio şüvərəni - *Sisymbrium irio* L. Gövdəsi adətən az budaqlı, 10-60 sm hündürlükdə və çılpaq bitkidir. Yarpaqları qayıqsəkilli bölümlü və dişikli paycıqlı, yuxarıdakılar daha iridir. Ləçəkləri sarıdır. Buynuz incə, azca əyri, çılpaq və şırımlıdır.

Universitet şəhərçiyi ərazisinin bir çox ərazilərində rast gəlinir. Ç. və m. IV,V-V,VII. Mezokserofit. Coğrafi tipi: Aralıq dənizi. Yayılması: Lənkəran, Diabar, Naxçıvan dağlıq. Ümumi yayılması: Avropa, Aralıq dənizi.

Bozalaq kardariya - *Cardaria draba* (L.) Desv. Çoxillik, boyu 25-30 sm, yarpaqları geniş və ovalşəkilli olub, ucları sivri və kənarları dişlidir. Alt yarpaqlar saplaqlı, gövdə yarpaqları oturaq uzunsov elliptik və dişikli olub, gövdəni qucaqlayandır. Çiçək yanlığı qalxanvari və çox budaqlanıdır. Çiçəkləri ağdır. Baytarlıq təbabəti, Magistratura Mərkəzinin, Beynəlxalq

münasibətlər və hüquq fakültəsinin ərazilərində rast gəlinir. Ç.və m. (IV) V-VI. Kseromezofit. Coğrafi tipi: Aralıq dənizi. Yayılması: Bütün Azərbaycan. Ümumi yayılması: Balkan-Kiçik Asiya, Aralıq dənizi, İran.



Şəkil 8. *Cardaria draba*

Qalxanlı isitməotu - *Erysimum cuspidatum* (Bieb.) DC. Gövdəsi 20-70 sm hündürlükdə bitkidir. Yarpaqları uzunsov neştərvəri, alt yarpaqları lirazəkili, orta yarpaqları iti-dişikli, üst yarpaqları oturaq və bığcıqlıdır. Bitki bütünlüklə tükcüklüdür. Ləçəkləri sarıdır. Baytarlıq təbabəti, Magistratura Mərkəzinin, Beynəlxalq münasibətlər və hüquq fakültəsinin ərazilərində rast gəlinir. Ç. və m. V,VI-VI,VIII. Mezokserofit. Coğrafi tipi: Şərqi Aralıq dənizi. Yayılması: BQ, Diabar, Lənkəran, Naxçıvan dağlıq. Ümumi yayılması: Balkan-Kiçik Asiya, Avropa, İran.



Şəkil 9. *Erysimum cuspidatum*

Qovuqlu bozalaq - *Lepidium vesicarium* L. Gövdəsi çılpaq və budaqlıdır.



Şəkil 10. *Lepidium vesicarium*

Aşağı yarpaqları iki-üç qat lələkvari bölümlü, xətti neştərvəri paycıqlı, orta yarpaqları lələkvari bölümlü, xətti neştərvəri paycıqlı, yuxarı yarpaqları lələkvari bölümlü, qısa cod tükvari paycıqlıdır. Ləçəkləri ağ və qısa ensiz dırnaqcıqlıdır. Buynuzcuq meyvə rombik-yumurtavaridir. Baytarlıq təbabəti kafedrasının ətrafında yayılmışdır. Ç. və m. V, VI-VI, VII. Mezofit. Coğrafi tipi: Aralıq dənizi. Yayılması: BQ, KQ, Naxçıvan dağlıq. Ümumi yayılması: Bütün Avropa.

Hüye yarğanotu - *Thlaspi huetii* Boiss. Hündürlüyü 15-40 sm olub, budaqlıdır. Yarpaqları oyuqlu dişcikli, gövdə yarpaqları gövdəni qucaqlayandır. Ləçəkləri ağdır. Buynuzcuq meyvə dairəvi və ensiz qanadlıdır. Baytarlıq təbabəti kafedrasının ətrafında yayılmışdır. Ç. və m. V-VI. Mezofit. Coğrafi tipi: Atropatan. Yayılması: Lənkəran, Diabar, Naxçıvan dağlıq. Ümumi yayılması: Avropa, İran.



Şəkil 11. *Thlaspi huetii*

Ağımtıl tərə - *Chenopodium album* L. Hündürlüyü 20-70 sm, budaqlı, yarpaqları saplaqlı, üçbucaq şəkilli və ya neştərvəri, bəzən 3 paylı, iki tərəfi və ya alt üzü ağ un örtüklüdür. Örtük silinəndir. Çiçək topacıqları, süpürgələrdə birləşmiş sünbülşəkilli çiçək topalarında yerləşibdir. Yabani tərəvəz kimi istifadə edilir. Baytarlıq təbabəti kafedrasının ətrafında yayılmışdır. Ç. və m. V-IX. Kseromezofit. Coğrafi tipi: Kosmopolit. Yayılması: Bütün Azərbaycan. Ümumi yayılması: Kosmopolit.

Orta cincilim - *Stellaria media* (L.) Vill. Gövdəsi zəif, 10-30 sm uzunluqda, yarpaqları qarşılıqlı, yumurtavari, yuxarıdakı yarpaqlar oturaq, aşağıdakılar novvari saplaqlıdır. Çiçək qrupu yalançı dixotomik budaqlanan, kasa yarpaqları ləçəklərə bərabərdir. Erkəkçikləri 3-5 (nadirən 10 və ya olmur) ədəddir. Qutucuq yumurtavari və ya uzunsovdur. Təbiətsünaslıq və kəd təsərrüfatı fakültəsinin həyətyanı ərazisində təbii ehtiyatı çoxdur. Ç. və m. IV-IX. Kserofit. Coğrafi tipi: Paleoarktik. Yayılması: Bütün Azərbaycan. Ümumi yayılması: Orta Avropa, Balkan-Kiçik Asiya, Yaponiya-Çin.

Çəngəli paxladən - *Astragalus tribuloides* Delile. Gövdəsi 2-12 sm hündürlükdə, yarpaqları 5-8 cüt kiçik, elliptik, bəzən neştərvəri küt və ya iti dişikli, yarpaqaltlıqları neştərvəri, kənarları ağ kirpikcikli. Çiçəkləri oturaq və 3-6 ədəd olub, başcıqda toplanıbdır. Tacı çəhrayıdır. Beynəlxalq münasibətlər və hüquq fakültəsinin ərazilərində rast gəlinir. Yem bitkisi. Ç. və m. IV-V. Kserofit. Coğrafi tipi: Aralıq dənizi-İran-Turan. Yayılması: Qobustan-Abşeron, Kür-Araz ovalığı, Naxçıvan. Ümumi yayılması: İran, Ərəbistan, Hindistan, Misir.

Buynuzlu qurdot - *Lotus corniculatus* L. Çoxillik, gövdəsi zəif, incə və 20-40 sm uzunluqda, sıx budaqlanan bitkidir. Aşağı yarpaqcıqları yumurtavari və ya neştərvəri, çəpinə, yuxarıdakılar tərs yumurta-varidir. Çiçək qrupunun saplağı yarpaqdan xeyli uzundur. Tacı sarıdır. Qayıqcıq düzbucaq şəklində qatlanıbdır. Kitabxana və Kanservatoriya fakültəsinin ətrafında rast gəlinir. Ç. və m. V-VI; VI-VIII. Mezofit. Coğrafi tipi: Qərbi Paleoarktik. Yayılması: BQ, KQ, Lənkəran Diabar, Naxçıvan dağlıq, yüksək dağlıq. Ümumi yayılması: Avropa, Aralıq dənizi.

Əkin qarayoncəsi - *Medicago sativa* L. Çoxillik, gövdəsi 20-80 sm uzunluqda, sıx yarpaqlı bitkidir. Yarpaqları uzunsov yumurtavaridən xəttiyyə qədər dəyişir.

Çiçək qrupu qısalmış, ovalşəkili olub 5-30 çiçəklidir. Ləçəkləri bənövşəyidir. Paxlası 2-4 dəfə burulmuş, çılpaq və ya yumşaq tükcüklüdür. Qiymətli yem bitkisi. Təbiətsünaslıq və kəd təsərrüfatı fakültəsinin həyətyanı ərazisində təbii ehtiyatı çoxdur. Ç. və m. V-VII. Mezokserofit. Coğrafi tipi: Ön Asiya. Yayılması: Azərbaycan. Ümumi yayılması: Avropa, Amerika.

Çöl sarmaşığı - *Convolvulus arvensis* L. Sürünən və dırmanan, 2-3 m uzunluğunda çoxillik ot bitkisi. Budaqları tüksüz və ya zəif tüklüdür. Yarpaqları üçbucaq-yumurtavari, ürəkvari-oxvaridir. Yarımçətiri 1-3 çiçəklidir. Çiçəkləri yarpaq qoltuğunda yerləşir. Çiçəkləri ağ və ya çəhrayımtıl-ağ olub, çəhrayı zolaqlıdır. Universitet şəhərçiyi ərazisinin bir çox ərazilərində rast gəlinir. Ç. və m. V-IX. Mezokserofit. Coğrafi tipi: Qərbi Paleoarktik. Yayılması: Bütün Azərbaycan. Ümumi yayılması: Bütün Yer kürəsi.

Çəmən yoncəsi - *Trifolium pratense* L. Çoxillik, 5-40 sm hündürlükdə, yarpaqaltlıqları yumurtavari və kənarları kirpik-ciklidir. Yarpaqcıqları yumurtavari, tərs yumurta-vari və ya elliptik ucu küt və ya oyuqludur. Yarpaqcıqlar üzərində yarımay şəklində ləkə vardır. Başcıq girdə yumurtavaridir. Tacı tünd qırmızı, açıq qırmızı və ya çəhrayıdır. Təbiətsünaslıq və kəd təsərrüfatı fakültəsinin həyətyanı ərazisində təbii ehtiyatı çoxdur. Ç. və m. V-VII. Mezofit. Coğrafi tipi: Qərbi Paleoarktik. Yayılması: Bütün Azərbaycan. Ümumi yayılması: Avropa, Balkan-Kiçik Asiya.



Şəkil 12. *Trifolium pratense*

Çöl qaymaqçıəyi - *Ranunculus arvensis* L. Hündürlüyü 10-40 sm, gövdəsi budaqlanan, alt yarpaqları uzunsov tərs yumurtavari, əsası pazvari 3 bölümlü, 3 paylı, qalanları əsasına qədər 3 parçalı, seqmentlər pazvari- neştərvəri, yuxarısı 2-3 dişikli və ya 2-3 xətti və ya neştərvəri paylara parçalanmışdır. Nektarlığı açıq sarıdır. Universitet şəhərçiyi ərazisinin bir çox ərazilərində rast gəlinir. Ç.və m. V-VII. Mezofit. Coğrafi tipi: Aralıq dənizi-İran-Turan. Yayılması: Bütün Azərbaycan. Ümumi yayılması: Balkan-Kiçik Asiya, Avropa, İran.

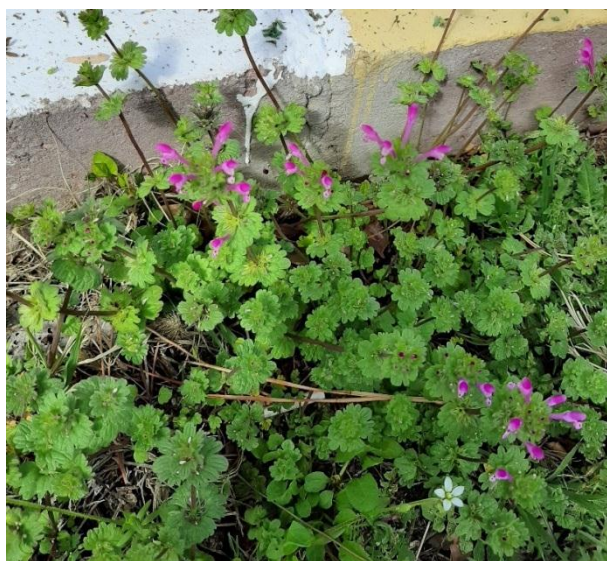
Dərman xəşəmbülü - *Melilotus officinalis* (L.) Pall. İkillik, 50-150 sm ucalığında, yarpaqları tərs yumurtavari-lansetvari və kənarları dişiklidir. Yarpaqaltlığı cod, xətti və tamdır. Çiçəkləri sonradan sürətlə qısalan sıx salxımdadır. Paxlası çılpaq və çəpinə qırıqlıdır. Universitet şəhərçiyi ərazisinin bir çox ərazilərində rast gəlinir. Ç. və m. V-VI; VI-IX. Mezofit. Coğrafi tipi: Qərbi Paleoarktik. Yayılması: Bütün Azərbaycan.



Şəkil 13. *Melilotus officinalis*

Gövdəni qucaqlamışyarpaq dalamaz - *Lamium amplexicaule* L. Gövdəsi çox saylı, qısa yumşaq tükcüklü və 10-20 sm hündürlükdədir. Yarpaqları girdə-ürəkvari, dişikli, yuxarıdakılar oturaq, böyrəkvari əsası yarım gövdəqucaqlayan və dərin dişiklidir. Çiçək köbəsi 6-10 çiçəklidir. Kasacıq xovludur. Tacı qırmızımtıl və uzun incə boruludur.

Universitet şəhərçiyi ərazisinin bir çox ərazilərində rast gəlinir. Ç. və m. IV,V-V,VI. Mezokserofit. Coğrafi tipi: Qərbi Paleoarktik. Yayılması: Bütün Azərbaycan. Ümumi yayılması: Orta Avropa, Kiçik Asiya, İran, Yaponiya.



Şəkil 14. *Lamium amplexicaule*

Qumlaq yoncası - *Trifolium arvense* L. Birillik, gövdəsi 5-30 sm hündür-lükdə və dağınıq tükcüklüdür. Yarpaqaltlıqları neştərvəri və ya bizvaridir. Yarpaqcıqları xətti olub ucu dişciklidir. Başcıqı girdədir. Kasacıqın dişciyi sıx yumşaq tükcüklü olub tacdan xeyli hündürdür.

Universitet şəhərçiyi ərazisinin bir çox ərazilərində rast gəlinir. Ç. və m. V,VII-VI,VIII. Mezokserofit. Coğrafi tipi: Qərbi Paleoarktik. Yayılması: Bütün Azərbaycan. Ümumi yayılması: Avropa, Sibir, Uzaq Şərq.

Adi güləsovu - *Marrubium vulgare* L. Gövdəsi 60 sm hündürlükdə, budaq-lanan və ağ yunvari tükcüklüdür.

Aşağı yarpaqları girdə və ya geniş yumurtavari dişcikli və uzun saplaqlı, yuxarıdakı yarpaqları yumurtavari, pazvari və aşağı əyilmişdir. Dəstə çox çiçəklidir. Tacı ağ, üst dodaq alt dodağa bərabər və ya qısadır. Universitet şəhərçiyi ərazisinin bir çox ərazilərində rast gəlinir. Ç. və m. IV-VII. Mezofit. Coğrafi tipi: Avropa-Aralıq dənizi-İran-Turan. Yayılması: Bütün Azərbaycan. Ümumi yayılması: Orta Avropa, Balkan-Kiçik Asiya, İran.

Qumluq lələsi - *Papaver arenarium* Bieb. Hündürlüyü 10-40 sm, budaqlı, yarpaqları 2-3 qat lələkvari parçalı, uzunsov-xətti və ya xətti, küt paycıqlı və tükcüklüdür. Qönçələri iki qısa buynuzcuqludur. Ləçəkləri parlaq qırmızı və əsası iri qara ləkəlidir. Qutucuq tərs konusvari-sancaqvaridir.

Baytarlıq təbabəti, Magistratura Mərkəzinin, Beynəlxalq münasibətlər və hüquq fakültəsinin ərazilərində rast gəlinir. Ç.və m.V-VI. Kserofit. Coğrafi tipi: Şərqi Zaqafqaziya. Yayılması: KQ, Lənkəran, Naxçıvan dağlıq. Ümumi yayılması: İran.

Əyrim romeriya - *Roemeria refracta* DC. Gövdəsi 30-40 sm hündürlükdə, yarpaqları 2-3 qat lələkvari parçalı, uzunsov və ya xətti küt paycıqlıdır. Ləçəkləri açıq qırmızı və əsası qara ləkəlidir.



Şəkil 15. *Roemeria refracta*

Baytarlıq təbabəti, Magistratura Mərkəzinin, Beynəlxalq münasibətlər və hüquq fakültəsinin ərazilərində rast gəlinir. Ç. və m.V-VI. Kserofit. Coğrafi tipi: İran-Turan. Yayılması: Kür-Araz, Diabar, Naxçıvan dağlıq. Ümumi yayılması: İran.

Qum qırxbuğumu - *Polygonum arenarium* Waldst. & Kit. Gövdəsi dağınıq budaqlı, yerə sərilən, incə 15-30 sm uzunluğunda bitkidir. Yarpaqları xətti-neştərvəri və tək damarlıdır. Çiçəkləri 1-3 olub, seyrək və gödək fırça əmələ gətirir. Çiçək yanlığı ağımtıl və ya solğun bənövşəyidir. Universitet şəhərçiyi ərazisinin bir çox ərazilərində rast gəlinir. Ç. və m. VI-X. Mezokserofit. Coğrafi tipi: Pontik. Ümumi yayılması: Orta Avropa, Balkan-Kiçik Asiya.

İri bağayarpağı - *Plantago major* L. Hündürlüyü 15-40 sm, uzun saplaqlı və yaşıl yarpaqlı bitkidir. Yarpaqları dairəvi və kənarları bütövdür. Qonur və xırda çiçəkləri sünbülşəkillidir.

Universitet şəhərçiyi ərazisinin bir çox ərazilərində rast gəlinir. Ç.və m. V,IX-VI,X. Mezofit. Coğrafi tipi: Aralıq dənizi-Turan. Yayılması: Bütün Azərbaycan. Ümumi yayılması: Avropa, Balkan-Kiçik Asiya, Hind.-Himalay, İran.

Çöl qaymaqçıçəyi - *Ranunculus arvensis* L. Hündürlüyü 10-40 sm, gövdəsi budaqlanan, alt yarpaqları uzunsov tərs yumurtavari, əsası pazvari 3 bölümlü, 3 paylı, qalanları əsasına qədər 3 parçalı, seqmentlər pazvari-neştərvəri, yuxarısı 2-3 dişikli və ya 2-3 xətti və ya neştərvəri paylara parçalanmışdır. Nektarlığı açıq sarıdır. Əsas bina (1-ci korpus) və Universitet şəhərçiyi ərazisinin bir çox ərazilərində rast gəlinir. Ç.və m. V-VII. Mezofit. Coğrafi tipi: Aralıq dənizi-İran-Turan. Yayılması: Bütün Azərbaycan. Ümumi yayılması: Balkan-Kiçik Asiya, Avropa, İran.

Beləliklə, yuxarıda qeyd edilən bitkilər Naxçıvan Dövlət Universiteti şəhərçiyi ərazisinin bitkiliyini tam əks etdirmir. Gələcək tədqiqatlarımızda kompleks tədqiqat işlərinin aparılması məqsədəuyğun hesab edilir.

Nəticə

Aparılan tədqiqatlar zamanı məlum olmuşdur ki, Naxçıvan Dövlət Universiteti şəhərçiyi ərazisində yayılan bitkilər 25 fəsilənin 63 cinsinə aid 74 növlə təmsil olunur. Tədqiq olunan bəzi növlərin bioekoloji xüsusiyyətləri, ekoloji qrupları və coğrafi areal sinifləri öyrənilmişdir.

Ədəbiyyat

1. Abutalıbov, M., Hacıyev, V., İsayev, Y., Səfərov, İ., Xəlilov, Ə. (1975). Naxçıvan MR-də bitki örtüyü və onun xalq təsərrüfatı əhəmiyyəti. Naxçıvan MR-50, Bakı: Elm, s.213-229.
2. Əsgərov, A. (2011). Azərbaycan florasının konspekti. Bakı, Elm, 202. s.
3. Nəbiyeva, F. (2010). Arid ərazilərin florası və səhrələşmə (Kür-Araz ovalığı, Arazboyu düzənliklər). Naxçıvan: Tusi, 240 s.
4. Flora SSSR. (1934-1967). B 30-x t. T. 13, M.-L.: İzd. AN SSSR. 918 s.
5. Grossgeym, A. (1952). Flora Qafqaza. T.V. İzd. AH SSSR. M.L., 455 s.
6. Flora Azerbayjana. (1950-1961). Bakı, тт. I-VIII, İzd. AN Azerb. SSR. 575 s.
7. Prilipko, L. (1939). Rastitelnıe otnosheniya v Nakhchivanskoy ASSR. Bakı: İz-vo. Az. FAN, т.7, 196 s.
8. Cherepanov, S. (1995). Sosydistie rasteniya Rassii i sopredelnıkh gosydarstv (v predelakh bıvshego SSSR). S.Peterburg: Mir i semya-95, 990 s.
9. Talıbov, T. (2003). Naxçıvan MR-in flora biomüxtəlifliyi, onun səmərəli istifadəsi və qorunması. Biol.elm.dok. ... diss. avtoref. Bakı: 63 s.
10. İbrahimov, Ə. (1993). Naxçıvan MR-ın təbii otlaqlarının fitosenoloji tədqiqi. "Bitki aləmi: ehtiyat mənbələri". Elmi-təcrübi konfr. mater. Naxçıvan: 23 s.
11. Qənbərov, D., Məmmədova, L. (2022). Naxçıvan Dövlət Universiteti şəhərçiyi ərazi florasının taksonomik tərkibi. Müasir Təbiət və iqtisad elmlərinin aktual problemləri. Gəncə Dövlət Universiteti: s.18-23.
12. Ganbarov, D., Babayeva, F., Mammadova, L. (2021). Early spring flora of the Nakhchivan State University campus. International Journal of Botany Studies. ISSN: 2455-541X; Impact Factor: RJIF 5.12. Page No. s.48-50.
13. Hacıyev, V., Prilipko, L. (1981). Naxçıvançay hövzəsinin yüksək dağ bitki örtüyünün xarakteristikası. Naxçıvan MSSR-in florası, bitki örtüyü və faydalı bitkiləri. Bakı: Elm, s.101-116.

Göndərilib: 13.11.2022

Qəbul edilib: 01.01.2023